

КОМИСАРЧУК Р. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 343.98.001.36

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.2-3.17>

ДІЯЛЬНІСНА ПРИРОДА ПРАКТИЧНОГО КРИМІНАЛІСТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

У статті означені окремі складники вчення про криміналістичну технологію, на основі якого можливо виробити комплекс науково обґрунтованих практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності з виявлення, розслідування та попередження злочинів.

Вказану проблему треба розглядати через людину як вектор, котрий визначає всю сферу діяльності в активний фактор – суспільство, у якому вона є рушійною силою всього, але контрольована союзом людей. Кожна людина – частинка світу, його відображення. Який світ, така і людина. Все закладено в людині – у її дії, а не в техніці, технологіях тощо. Що стосується бездіяльності, то це імпульс (у майбутньому) до руху. Але де межа?

Межею всього є «колективний розум», який переважає над індивідуальним, але індивідуальний неповторний через мислення, що породжує проблему формування і трансляції практичного і теоретичного знання. Її вирішення пов'язане з оновленням способів роботи зі знанням, яке повинно бути «вирощене» в різних сферах практики, в т. ч. криміналістичної. Але без зміни принципів роботи зі знанням у практиці проблема відтворення в суспільстві цінностей теоретичного знання і теоретичного мислення не може бути вирішена. Адже наука мислення є важливою частиною знань, що дозволяє зрозуміти, яким чином у нашій підсвідомості формуються різні деструктивні програми, що у різних сферах діяльності формують технології.

Криміналістика, формуючи засоби для боротьби зі злочинністю через трансляцію різних галузевих наукових знань, вимагає багатоаспектного пізнання в масштабах технології боротьби зі злочинністю, але це можливо здійснити лише за допомогою мислення, криміналістичного мислення.

Мислення застосовується для життя в суспільстві. У мисленні розум користується зразками (образами). Зразок – це ланцюжок образів або алгоритм дій, згідно з яким ми діємо в тій чи іншій ситуації, що формує відповідну технологію діяльності. Отже, одним із засобів формування та реалізації технології виступає мислення, а криміналістичної технології – криміналістичне мислення, що за своєю природою є діяльним.

Ключові слова: загальна теорія криміналістики, вчення про криміналістичну технологію, об'єкт криміналістики, мислення, криміналістичне мислення, завдання та функції криміналістики.

Komisarchuk R. V. The actual nature of practical criminalistic thinking

The article identifies some components of the doctrine of forensic technology, on the basis of which it is possible to develop a set of scientifically substantiated practical recommendations for improving the effectiveness of activities in the detection, investigation and prevention of crimes.

This problem must be viewed through man, as a vector that defines the whole sphere of activity into an active factor – the union of people, in which man is the driving force of everything, but controlled by the union of people. Everyone is a part of the world, its reflection. What a world, so is man. Everything is embedded in the Man – in his actions, not in technology, technology, etc. With regard to inaction, this is the impetus (in the future) to movement. But where is the border?

The limit of all is the “collective mind” that prevails over the individual, but the individual is unique in thinking, which raises the problem of the formation and translation of practical and theoretical knowledge, which is extremely relevant. Its solution is related to the renewal of ways of working with knowledge, which must be “grown” in different spheres of practice, incl. forensic. However, without changing the principles of working with knowledge in practice, the problem of reproduction in society of values of theoretical knowledge and theoretical thinking cannot be solved. After all, the science of thinking is an important part of knowledge, which allows us to understand how different destructive programs are formed in our subconscious, which, in different spheres of activity, shape technologies.

Forensic science, while shaping the means to combat crime through the broadcasting of various industry-specific scientific knowledge, requires multidimensional knowledge of the scale of crime-fighting technology and, accordingly, of holistic theory and practice. But, this can only be done through thinking, forensic thinking.

Thinking – applied to life in society. In thinking, the mind uses patterns (images). An example is a chain of images or an algorithm of action according to which we act in a particular situation, which forms the appropriate technology of activity. Therefore, one of the means of technology formation and implementation is thinking. Accordingly, forensic technology is forensic thinking, which by nature is active.

Key words: *general forensics theory, doctrine of forensic technology, object of forensic science, thinking, forensic thinking, tasks and functions of forensic science.*

Вступ. Процесу розслідування злочинів притаманний ситуаційний характер, що вказує на необхідність вирішення завдань, які не піддаються технологізації [10; 11]. Рішенням у ситуації, що склалася, може послужити навчання криміналістичному мисленню.

З огляду на те, що процес мислення, в т. ч. й криміналістичного, протікає у взаємозалежності із практичною діяльністю, з постійною перевіркою розумових результатів на практиці, його можна уявити у вигляді поетапного формування розумових висновків про будь-яку подію, факт у конкретній ситуації. Криміналістичне мислення не зводиться до простого структурування наявних відомостей, що дозволяє відтворити і передбачити майбутній результат настання тієї чи іншої події, визначити подальший вектор у діяльності з розслідування злочинів, тому що криміналістичне мислення суб'єктів розслідування включено безпосередньо в діяльність із виявлення, розслідування та попередження злочинів, а це дає підставу розглядати його структурні елементи з двох позицій: 1) практичного криміналістичного мислення (далі – ПКМ); 2) теоретичного криміналістичного мислення (далі – ТКМ).

Мислення, включене безпосередньо у практичну діяльність, більш складне, ніж теоретичне, оскільки генетично первинне щодо нього. Означена проблема пов'язана з тим, що необхідна діяльнісна розшифровка того, як влаштовано і як «живе» мислення у практиці; що саме є самим процесом мислення, причому не будь-якого типу, але конкретно теоретичного, як цей процес буває влаштований, коли він здійснюється не у сфері науки, а у сфері практики; яким чином і в яких формах можна передавати учням і практикам новітні варіанти теоретичних розробок.

Таким чином, діяльнісна інтерпретація виділених компонентів і можливість їх опису та пояснення – в єдиній конфігурації – нетривіальне криміналістичне завдання. Питання діяльної природи криміналістичного мислення не досліджувалися, але інтерес до цієї

проблеми має давню історію і за часом практично збігається з появою самої криміналістичної науки [1, с. 3].

Не втрачено інтерес до проблеми інтеграції досягнень психології у криміналістичну теорію й практику і нині. Цілком очевидно, що потреби практики в наукових даних психології спочатку визначаються тим, що весь процес розслідування злочинів відрізняється насиченістю і великою інтенсивністю міжособистісних контактів, взаємодії, підвищеною конфліктністю і т. д. Таким чином, наукове забезпечення практики боротьби зі злочинністю з метою її оптимальної організації та ефективного здійснення може і повинно будуватися на міждисциплінарній основі.

Постановка завдання. Мета статті – означити діяльнішу природу практичного криміналістичного мислення.

Результати дослідження. Слідчий при розслідуванні будь-якої категорії злочинів діє у проблемній ситуації, для вирішення якої у нього відсутні готові схеми поведінки й відображення дійсності й у вирішенні якої він явно особисто зацікавлений. Очевидно, що сама слідча ситуація, яка осмислюється, створюється слідчим, як і будь-яким суб'єктом, на основі структур, «шаблонів» ситуацій, котрі становлять основу його професійного та життєвого досвіду. Важливо, що форма репрезентації цих «нажитих» шаблонів є діяльною, оскільки зумовлена певною дією (подією), тобто вони включають у себе саме відображення «пережитої» події, розгорнутої в часі. Але параметри дієвості та структурності є поняттями не взаємовиключними, а обов'язково одночасно присутні в будь-якому когнітивному, регуляторному або комунікативному психічному формуванні. Найважливішою властивістю цих репрезентуючих структур є опосередкованість, яка використовується для вирішення різних завдань і на різних етапах, у різні моменти вирішення для одного завдання всляких різних і полімодальних схем.

Традиційно у психології найпотужнішим репрезентуючим механізмом вважається вербальна опосередкованість. Й. Хоффманном і А.В. Вареновим постулюється притаманність репрезентованим структурам практичного мислення властивості дієвості, а теоретичному – властивості структурності [2; 3]. У цьому твердженні дійсно фіксується важлива властивість знань, вибудованих для безпосереднього включення в перетворюючу активність, бути розгорнутою в часі «заготовкою», в якій мовою індивідуальних діяльних кодів суб'єкта викладені усі необхідні елементи для трансляції знання.

У роботах психологів-лінгвістів [20] давно показано, що словесна опосередкованість відіграє в людській психіці надзвичайно велику роль. Переосмислення ситуації, даної спочатку в чуттєво-образному плані в описуюче її словесне висловлювання, дозволяє помістити її в свідомість як елемент розвинутої ієрархічної структури всеосяжних текстів – описів, сюжетів, точніше, навіть просто віднести її до того чи іншого класу подібних описів. Це, звичайно, збіднює ситуацію, що запам'ятовується, але дозволяє зберегти її у формі, що фіксує найбільш важливі її аспекти, проігнорувати все несуттєве. Згадуючи цю ситуацію, ми знову наповнюємо її чуттєвим змістом, переопосередковуємо в подібний план, але цей зміст буде вже не конкретно пережитим, а також узагальненим, «вилученим» із наших індивідуальних словників узагальнених образів, дій, відносин. І зовсім не обов'язково «переказувати» подію, аби розповісти про неї якійсь іншій людині. Нам це доводиться робити насамперед для того, щоб «розповісти» про неї іншому «я», яким ми станемо із часом. Так ось, щоб зберегти цей текст, який описує подію, що запам'яталася, його також потрібно зафіксувати через систему зв'язків у тій самій ієрархічній категоріальній структурі семантичного простору, найважливішими властивостями якого є одномоментна означеність, наочність – тобто структурність у чистому вигляді. Тобто подія завжди структурна, але і структурні утворення, як це не парадоксально, зовсім не чужі щодо дії.

Найважливішою стороною аналізованої А.В. Вареновим у його статті [6] мовної комунікації подій і комунікації відносин є схильність людини переосмислювати структурні щодо відносин осмислювані ситуації в діяльній формі. За результатами самоспостереження А. Ейнштейна, поняття, які входять у зміст теоретичного мислення, постають перед ним

в образній, емоційно забарвленій формі рухомих, взаємодіючих динамічних елементів [20, с. 172], тобто в яскраво вираженій дієвій формі (формі події, дії, бездіяльності та стану).

Іншою найважливішою властивістю теоретичного мислення, що відрізняє його від практичного, прийнято вважати емансипованість теоретичних узагальнень від суб'єктності. Але й тут викликає сумнів повна відсутність цієї емансипованості у практичному мисленні. Адже осмислювана ситуація може бути переведена практиком у компактний вербальний план не тільки для переказу іншому, але й для того, щоб потім згадати, переказати її собі самому, але вже суб'єкту, який став іншим, змінився, для якого максимально предикційований переказ цієї ситуації з позиції того суб'єкта, яким він був, буде вже незрозумілий. Очевидно, це правильно не тільки для вербальних, але для дієвих, образних та інших узагальнень. Отже, практик, щоб користуватися власним досвідом, повинен будувати його складники належною мірою звільненими від суб'єктності й ситуативності.

Важливою особливістю подібних утворень у мисленні практика, котрий осмислює ситуацію, в яку він безпосередньо включений, є їх діалогічність [4; 12]. Тобто до складу події включено не лише те, що цей суб'єкт зробив, але й те, як інший суб'єкт на це відреагував або повинен відреагувати. Таким чином, основу досвіду практика становить сукупність узагальнених образів ситуацій. Людина, запам'ятовуючи подію зі свого життя, фактично замінює її узагальненим діяльним формуванням, більш-менш йому відповідним.

У психолінгвістичних роботах описуються закономірності вербальної опосередкованості, які використовуються людиною для розповіді про подію, що відбулася. Репрезентація реальної події для використання накопиченого досвіду в практиці відбувається через співнесення її з категоріальними структурами, які утворюють семантичний простір не словесних значень, а діяльних шаблонів, побудованих на основі суб'єктних форм репрезентації [20, с. 176–182].

Вельми часто виявляється, що схема ситуації, яка лежить в основі її уявлення в суб'єктній формі, не тільки більш проста й ефективна, але й достатня для адекватного вирішення цієї ситуації. В осмисленні програми своєї майбутньої діяльності слідчому досить зрозуміти, що його діяльність (або будь-який суб'єкт!) вимагає від нього «певного алгоритму», а не усвідомлювати те, що об'єктивні умови склалися таким чином, відповідно до чого його функцією як одиниці правоохоронної системи є здійснення певного впливу на означену ділянку роботи. Якщо висловитися точніше, то друге розуміння буде неявно включено у більш просте і компактне попереднє формулювання. Виникає питання, як же в індивідуальній свідомості можуть поєднуватися дві такі різні форми опосередкованості світогляду, як об'єктна і суб'єктивна. Ось тут і криється одна з найцікавіших особливостей процесу формування практичного мислення або, якщо дивитися ширше, взагалі здатності адаптуватися в навколишньому світі, вирішувати життєві завдання. Чи можна вважати, що ми виділили властивість суб'єктивності як ще одну властивість якогось особливого типу мислення, що зветься практичним мисленням? Зовсім ні, все набагато складніше.

По-перше, ми категорично проти думки, відповідно до якої вважається, що, крім описаного в численних роботах із психології мислення («мислення взагалі»), існує його особливий тип як складова частина діяльності професіонала-практика, що виділяється як антипод протилежного йому типу, – теоретичного мислення, яке зветься «практичне мислення» й володіє особливими властивостями.

Специфічним для людини є зовсім не т. зв. вербальне мислення, що розглядається як вища психічна функція [6]. Людське мислення сформувалося як когнітивна та регуляторна сторона, яка породжує нові пізнавальні й поведінкові структури в ході взаємодії людини зі світом.

Б.Ф. Ломов [14] як основоположні виділяє три аспекти підсистеми психічної активності: пізнавальну, регуляторну, комунікативну. У більшості сучасних робіт із психології мислення основна увага присвячена першим двом аспектам, комунікативний же відбивається або в аналізі механізмів вербального опосередкування, або у вивченні закономірностей спільного вирішення завдань. Сфера його впливу повинна бути доповнена також за рахунок

вивчення участі комунікативних, суб'єктивно репрезентованих структур у процесі побудови образу Всесвіту і формування суб'єктивного досвіду. Це повинно здійснюватися відповідно до найважливіших методологічних принципів єдності психічної активності людини, сформульованим С.Л. Рубінштейном [16; 17], найбільш чітко реалізованим при вивченні практичного мислення.

Наукове (теоретичне) мислення є лише інструмент (засіб), вбудований у потужну технологію практичного мислення, в «особливості» якого найбільш повно виражаються корінні властивості «людського мислення взагалі», спрямованого на забезпечення взаємодії людини зі Всесвітом.

Б.М. Теплов висловлює дуже важливу думку: «Робота теоретичного розуму зосереджена переважно на першій частині цілісного шляху пізнання: на переході від живого споглядання до абстрактного мислення, на (тимчасовому!) відході від практики. Робота практичного розуму зосереджена на другій частині цього шляху пізнання: на переході від абстрактного мислення до практики, для якої й проводиться теоретичний відхід» [21, с. 225]. Таким чином, ті ситуативні узагальнення, якими оперує практик, є сформованими на основі використаних ним теоретичних понять, але видозміненими, опосередкованими, індивідуалізованими, пристосованими до можливостей і властивостей суб'єкта і до особливостей ситуації, викладеними мовою своїх власних кодових систем, призначених для оперативної актуалізації безпосередньо в формі дії. Це підтверджується в діяльності слідчого, для змісту практичного мислення якого специфічні аж ніяк не наочно-дієві узагальнення.

Практичне мислення може оперувати складними теоретичними конструкціями, замаскованими в особливу оболонку (у спеціальні репрезентуючі структури), формою актуалізації яких є конкретна дія суб'єкта в конкретній ситуації. Одна з форм подібних структур – це «суб'єктні» узагальнення, у яких, наприклад, складні відносини викладені простою мовою форм суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Подібне ж «ужимання» ми спостерігаємо і в метафоричному мисленні, «у процес якого виявляються втягнутими саме емоційно-оціночні властивості предмета» [19, с. 32]. Саме для етапу первобачення характерне виявлення саме суб'єктних властивостей того, що сприймається.

Важливою закономірністю побудови узагальнень і процесів презентації та репрезентації, що добре простежується в сучасній когнітивній психології, є їх опосередкованість і взаємоопосередкованість. Це стосується не тільки когнітивних формувань, але й розумового процесу загалом, у якому ці когнітивні формування виступають як матеріал, елементи, якими він оперує, і як результати, що він породжує. Проявляється це в таких феноменах, як «завантаженість» даних у чуттєвій формі елементів ситуації оперативного мислення понятійним змістом у діяльності суб'єкта, дослідженої В.Н. Пушкіним [15], і, навпаки, за результатами самоспостереження А. Ейнштейна, поняття, що входять у зміст теоретичного мислення, постають перед ним не у вигляді слів, а в образній, емоційно-зabarвленій формі рухомих, динамічних елементів [20, с. 172].

Головною властивістю практичного мислення є не його «вербальність» або «не вербальність», «каузальність» або «не каузальність» і т. п. а його полімодальність, здатність суб'єкта користуватися великою кількістю способів опосередкування, репрезентації, аби вмістити в коло осмислюваного максимально широко індивідуалізовану ситуацію у всіх різноманітних аспектах.

Важливо, що полімодальні, опосередковані індивідуальні кодові системи суб'єкта, які беруть участь у вирішенні проблемної ситуації, сприяють породженню більш адекватних рішень проблеми за рахунок включення в осмислювану ситуацію предметів, представлених через більшу кількість найрізноманітніших властивостей, які взаємодоповнюють і взаємоопосередковують одна одну через використання складних механізмів рефлексивної взаємодії [8]. Нас же цікавить практичне мислення, яке за своєю природою мислення дієве. Але у нас є всі підстави припустити, що описані вище закономірності актуальні й для такої форми мислення.

У своїй виданій в 1935 р. книзі «Основи психології» С.Л. Рубінштейн, ніби у відповідь на ідею Л.С. Виготського: «Думка не висловлюється, але відбувається у слові» [7], сформулював

висновок, що «характерною рисою практичного мислення є те, що це не тільки мислення в безпосередньому зв'язку з дією, але мислення діями. Дія не тільки визначає специфічну ситуацію, в якій відбувається мислення, але є засобом вираження мислення так само, як в інших випадках таким засобом є мова. Але дія, як і слово, не є лише зовнішнім виразом для думки. Їй у словесному мисленні слово є знаряддям, за допомогою якого думка не тільки формулюється, а й формується. Не меншою мірою це стосується дії» [18]. За С.Л. Рубінштейном, думка теж не виражається, але відбувається в дії.

Характерна для специфічно людських психічних функцій категоріальна опосередкованість, як це впливає з робіт С.Л. Рубінштейна [16–18], може виникати не тільки з вербального опосередкування, як у культурно-історичній концепції Виготського [7], але і з опосередкування дієвого, за умови, що застосовувані дії є розумними, соціально зумовленими, в них імпліцитно представлений культурний досвід. Відповідно до цього ми можемо припустити, що така закономірність може бути поширена й на інші форми репрезентації – з виділених Дж. Брунером, крім вербальної й дієвої – і на подібну форму, а також і на запропоновану нами «емоційно-вольову (відносини)», дієву, міжсуб'єкту форму відображення дійсності [5].

Найважливішою особливістю практичного мислення як категорії більш високого рівня, ніж інші, більш окремі форми мислення, до яких ми відносимо наукове, є не вираженість окремих властивостей, наприклад, вербальних або не вербальних, пізнавальних або дієвих, суб'єктності або об'єктивності. Ні, необхідна їхня єдність у психічній активності суб'єкта практичного мислення, що часто вимагає складних процесів інтеграції суперечливих когнітивних формувань у єдину структуру.

Суб'єкт наукового мислення є суб'єктом мислення, що володіє властивістю об'єктності. Протилежне висловлювання, за яким властивість суб'єктності обов'язкова для суб'єкта практичного мислення, неправильне. Для нього характерна саме інтеграція, здавалося б, суперечливих один одному особливостей світосприйняття. Причому це характерно не тільки для практичного мислення в його традиційному розумінні, а також і для мислення взагалі, що визначає світогляд людини. Звернемо увагу, що в міркуваннях про необхідність, для продуктивного мислення, поєднання різних систем репрезентації, різних поглядів на одну проблему, різних «властивостей» мислення часто зустрічається слово «суперечливість». Сама ця ідея парадоксального поєднання в одному акті світосприйняття суперечливих властивостей як об'єкта діяльності, так і чинного суб'єкта, відображена практичними працівниками, наприклад, у сфері розробки прикладних психологічних методик, які базуються на великому досвіді роботи з керівниками, заснованому на тому, що: «Високорозвинена загальна здатність до управлінської діяльності може привести до прояву в якійсь екстремальній ситуації певної, що не проявляється в цій ситуації або проявляється слабо, якості, якщо остання «не руйнує» цілісності особистості, що становить взаємозв'язок усіх її специфічних якостей» [13].

Тому справедливим буде твердження, що оцінка окремих якостей особистості «окремо» принципово обмежена; вона не може дати нам інформації про те, які якості особистості можуть проявитися в екстремальній ситуації. Те, що тут мається на увазі під «екстремальними» ситуаціями, за своєю суттю явно збігається з тим, що у психології мислення прийнято називати проблемними ситуаціями, які вимагають для виходу з них активного продуктивного процесу побудови нової дії в неясно детермінованій ситуації. І далі: «Очевидно, найбільш важко інтегруються різні, взаємовиключні якості. Саме вміння задовольняти, здавалося б, взаємовиключні вимоги і лежить в основі високої ефективності діяльності [9, с. 62]».

Отже, можна погодитися з тим, що серед психологічних якостей слідчого, якими він володіє (повинен володіти), є специфічні константи, що не залежать ні від яких ситуацій. Можна погодитися також із тим, що динаміка груп (колективів), у яких працює слідчий, змінює щоразу пропорції, співвідношення цих специфічних констант. Але як бути, коли серед специфічних констант виявляються взаємовиключні психологічні якості? Справа в тому, що слідчий повинен володіти набором взаємно доповнюючих одна одну якостей-протилежностей.

Висновки. Якщо перенести описувані закономірності на наш матеріал, виходить, що найважливішою властивістю практичного мислення успішного слідчого є саме здатність інтегрувати різні форми репрезентації, поєднувати, наприклад, об'єктивне і суб'єктивне сприйняття ситуації, не бути яскраво вираженим «образником» або «вербалістом», а бути здатним в одному пізнавальному концепті об'єднати усі можливі форми репрезентації, побудувати «когнітивно багаті» формами репрезентації схеми виділених ситуацій і своєї поведінки в них, що легко актуалізуються в нових ситуаціях слідчої діяльності.

Саме застосування діяльнісного підходу в сучасній епістемології до питання формування криміналістичного мислення у практиці боротьби зі злочинністю відкриє нові можливості для подальшого розвитку вчення про криміналістичне теоретичне мислення, дозволить описати мислення у процесах формування криміналістичного знання, комунікації, дії і як в онтологічно неповторних, спонтанно здійснюваних мислєдїяльних процесах, і як у спеціально відтворюваних процесах, наділених діяльнісними характеристиками.

Список використаних джерел:

1. Gross G. *Kriminalpsychologie*. Graz, 1898, 1905.
2. Ахутина Т.В. *Нейропсихологический анализ динамической афазии*. Москва : Изд-во МГУ, 1975. 144 с.
3. Ахутина Т.В. *Порождение речи. Нейролингвистический анализ синтаксиса*. Москва : Изд-во МГУ, 1989. 215 с.
4. Бахтин М.М. *Проблемы поэтики Достоевского*. Москва : Сов. Россия, 1979. 318 с.
5. Брунер Дж. *Психология познания. За пределами непосредственной информации*. Москва : Прогресс, 1977. 412 с.
6. Варенов А.В. *Ситуационная модель: коммуникация событий или коммуникация отношений. Практическое мышление: специфика обобщения, природа вербализации и реализуемости знаний*. Ярославль : Изд-во ЯрГУ, 1997. С. 71–79.
7. Выготский Л.С. *Мышление и речь. Собрание сочинений* : 6 т. Т. 2. Проблемы общей психологии. Москва : Педагогика, 1982. 504 с.
8. Жинкин Н.И. *О кодовых переходах во внутренней речи. Вопросы языкознания*. № 6. 1964.
9. Кайдалов Д.П., Суименко Е.И. *Психология единоначалия и коллегиальности: вопросы взаимодействия руководителя и коллектива*. Москва, 1979. 254 с.
10. Комисарчук Р.В. *Предпосылки формирования учения о криминалистической технологии. Legea si Viata*. 2018. № 5/2. С. 99–103.
11. Комисарчук Р.В. *Криминалистика – технология борьбы с преступностью (криминалистическая технология). Legea si Viata*. 2018. № 8/2. С. 47–51.
12. Корнилов Ю.К. *Психология практического мышления : монография*. Ярославль : ДИА-Пресс, 2000. 212 с.
13. Кудряшова Л.Д. *Системно-психологическая оценка кадров руководителей и управленческих систем*. Кишинев, 1983. 160 с.
14. Ломов Б.Ф. *Методологические и теоретические проблемы психологии*. Москва : Наука 1984. 444 с.
15. Пушкин В.Н. *Построение ситуативных концептов в структуре мыслительной деятельности. Проблемы общей, возрастной и педагогической психологии*. Москва : Педагогика, 1978. С. 106–120.
16. Рубинштейн С.Л. *Бытие и сознание*. Москва : АН СССР, 1957. 328 с.
17. Рубинштейн С.Л. *О мышлении и путях его исследования*. Москва : АН СССР, 1958. 147 с.
18. Рубинштейн С.Л. *Основы психологии*. Москва : Гос. уч. пед. изд.-во, 1935. 496 с.
19. Русина Н.А. *Метафора и ее роль в построении субъективной картины мира. Мышление и субъективный мир*. Ярославль : Изд-во ЯрГУ, 1991. С. 29–33.
20. Слобин Д., Грин Дж. *Психолінгвістика*. Москва : Прогресс, 1976. 350 с.
21. Теплов Б.М. *Ум полководца. Избранные труды* : в 2 т. Т. 1. Москва : Педагогика, 1985. С. 223–305.

